

A FŐNÉVI MUTATÓ NÉVMÁSOK PRAGMATIKAI VIZSGÁLATÁNAK FŐBB TANULSÁGAI

Tóth Enikő – Csatár Péter
Debreceni Egyetem

toth,eniko@arts.unideb.hu
csatar.peter@arts.unideb.hu

A lexikai pragmatika Magyarországon (2000–2020)
2020. október 2.
(online konferencia)

A főnévi mutató névmások a magyarban

- *ez / az (emez / amaz)*
- használat: deiktikus vs. nem-deiktikus (Levinson 2004)
- az ún. indexikális használat rámutató gesztussal kísért
- a hétköznapi nyelvhasználatban a referálás egyik leggyakoribb formája

A referálás megközelítései

HAGYOMÁNYOS FELFOGÁS

- a beszélő **autonóm** aktusa
- **egy lépésből** álló aktus
- a címzett **figyelmen kívül** hagyása
(Olson 1970)

ÚJ FELFOGÁS

- több résztvevős, **kooperatív folyamat**, a címzett aktív részvételével
- tudások, perspektívák **fokozatos összehangolása**
- a címzett szerepének **felértékelődése**
(Clark és Bangerter 2004)

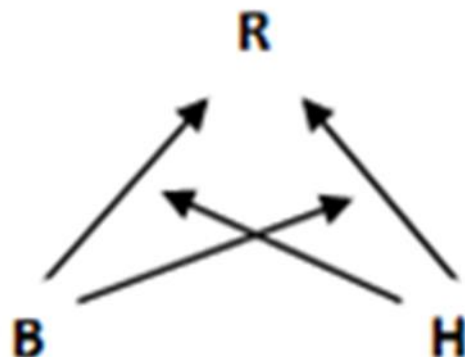
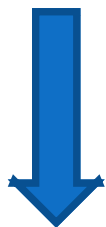
A referálás új megközelítése

A referálás

a résztvevők szándékainak összehangolása, amely magában foglalja a címzett figyelmének irányítását **a közös figyelmi jelenet** létrehozásának érdekében.

(Sidnell és Enfield 2017)

A főnévi mutató névmások a figyelemirányítás prototipikus eszközei. (Diessel 2012)

(Skarabela és mtsi. 2013: 6)

A kutatás új iránya: a főnévi mutató névmások használatát befolyásoló tényezők vizsgálata

A főnévi mutató névmások vizsgálata

A hagyományos felfogás szerint a névmások használata a beszélőtől való relatív távolság függvénye.

A főnévi mutató névmások indexikális használatára irányuló kutatások kurrens kérdései:

1. A referálás új megközelítésének tükrében fenntartható-e a hagyományos felfogás?
2. Milyen (egyéb) tényezők befolyásolják a főnévi mutató névmások megválasztását az egyes nyelvekben?
3. Hogyan segítik a szándékolt referens sikeres azonosítását
 - a rámutató gesztus
 - a tekintet irányultsága
 - és egyéb megnyilvánulások (például ajakmozgás, testhelyzet), amelyek a nyelvi megvalósuláshoz társíthatók?

Új módszertani eljárások

1. Empirikus módszerek

- résztvevő megfigyelés (Enfield 2009, Jarbou 2010)
- korpuszalapú kutatás (Strauss 2002)
- irányított adatközlés (Wilkins 1999, Levinson és mtsi. 2018)

2. Kísérletes eljárások

- Coventry és mtsi. (2008, 2014)
- Peeters és mtsi. (2014)
- Stevens és Zhang (2013)

Új eredmények

MEGFIGYELÉS-en alapuló eredmények

A névmás megválasztásakor **a beszélő figyelembe veszi** azt, hogy

- a címzett milyen ismeretekkel bír a referensről (Enfield 2009)
- a címzett mennyire képes a referens érzékelhető tulajdonságait azonosítani (Jarbou 2010)

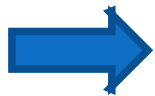
 A névmás megválasztása dinamikus, **interaktív, nem egocentrikus folyamat** eredménye. (Peeters & Özyürek 2016)

Új eredmények

KÍSÉRLETES eredmények:

részben alátámasztják a névmáshasználat hagyományos nézetét, azonban hangsúlyozzák **egyéb faktorok és azok interakcióinak fontosságát**

- egyéb faktorok: birtoklás, láthatóság, ismertség (Coventry és mtsi. 2014)
- a tekintet irányultsága is fontos faktor (Stevens & Zhang 2013)
- elengedhetetlen a közös figyelmi jelenet létrehozása a beszélő, a címzett és azon entitás között, amire az utalás történik (Stevens & Zhang 2013)

A rámutató gesztus használata is a közös figyelmi jelenet létrehozását segíti elő, **több faktor együttes hatását** kell vizsgálni. (Peeters és mtsi. 2014)

A magyar nyelvre irányuló kutatások

HAGYOMÁNYOS MAGYAR GRAMMATIKÁK

(Bencédy és mtsi. 1968, Hadrovics 1992, Keszler 2000)

- szófajtani keretben mutatják be a főnévi mutató névmásokat
- palatális-veláris alakváltozataik közelre, illetve távolra mutatnak

„A magyarban közelséget jelölő névmások magas, a távolságot jelölők mély hangrendűek” (Pete 2012: 339)

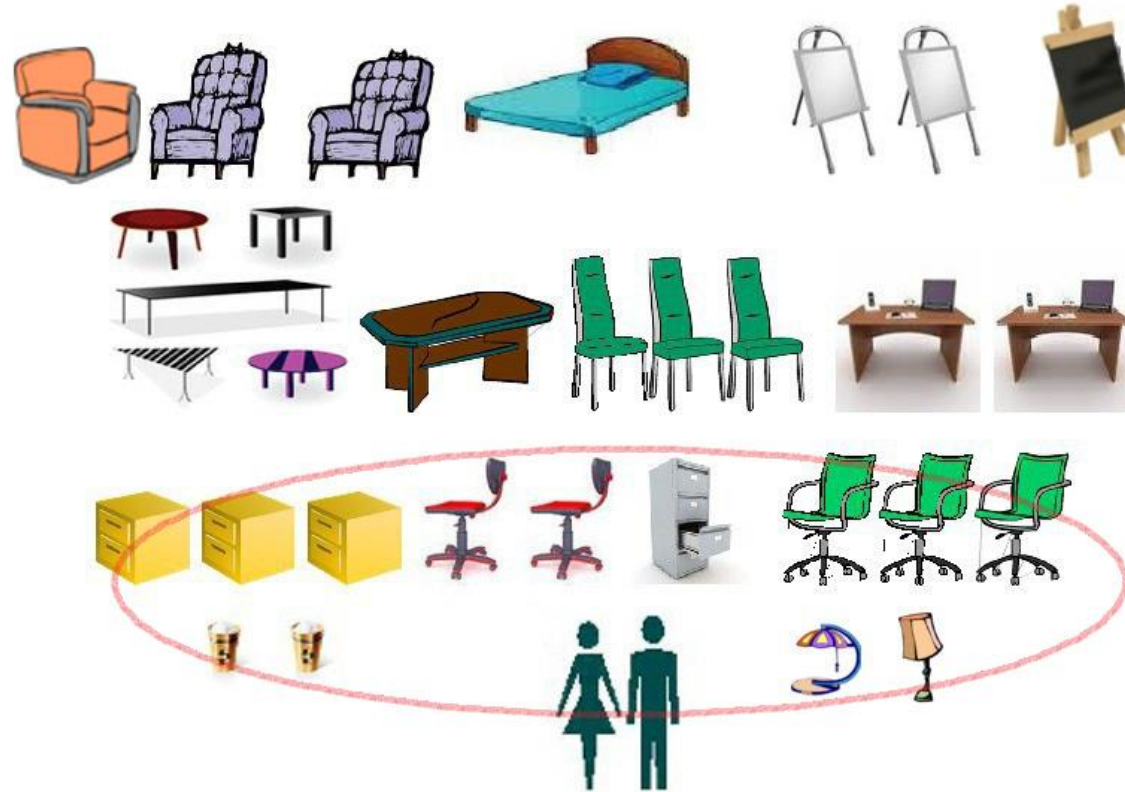
A névmásválasztás alapja a (beszélőtől való) viszonylagos távolság.

A magyar nyelvre irányuló kutatások

ÚJABB KUTATÁSOK

- A hagyományos felfogás továbbvitele és újraértelmezése **funkcionális-kognitív keretben** (Laczkó 2003, 2008; Laczkó és Tátrai 2012)
- Tátrai (2017) kiegészíti ezt a látásmódot azzal, hogy **a deiktikus elemek figyelemirányító funkcióval** rendelkeznek
- a mutató névmások **mondattani vizsgálatának** legújabb összefoglalója Kleiber és mtsi. (2018) már a névmások pragmatikai funkcióira is reflektál
- Egedi (2015) **diakrón vizsgálatai**
- **kísérletes módszerekkel** vizsgálja a főnévi mutató névmások használatát befolyásoló tényezőket Tóth és Csatár munkái (2014, 2015)

Első kísérlet: a távolság mint faktor

Tóth (2014), Tóth és mtsi. (2014)

Első kísérlet: eredmények

- **nem-kontrasztáló kontextusokban** a TÁVOLSÁG hipotézise megfelelően ragadja meg az indexikálisok használatát mindhárom nyelvben (angol, holland, magyar);
- azonban **kontrasztáló kontextusban**, ha a referált entitás közel van a beszélőhöz, akkor az indexikális disztálisok használatának az aránya megnő;

- **a kontrasztáltság olyan tényező**, amelyik **vagy együttesen hat vagy felülírja** a TÁVOLSÁG faktort ezekben az esetekben;
- **lehetnek további tényezők**, amelyek befolyásolhatják az indexikálisok választását.

Tóth (2014), Tóth és mtsi. (2014)

Második kísérlet: további tényezők vizsgálata

1. távolság

A beszélőhöz közel lévő entitásokra (karnyújtáson belül) vs. a beszélőtől távol lévő entitásokra való utalás (karnyújtáson túl)

2. közös figyelmi jelenet

A közös figyelmi jelenet megléte vs. hiánya a beszélő, a címzett és a referált entitás között (a tekintet irányultsága alapján)

3. rámutató gesztus

A rámutató gesztus megléte vs. hiánya a beszélő részéről

Tóth (2018)

Második kísérlet

- ezt
- azt

Második kísérlet: eredmények

- **a távolság fontos szerepet** játszik a főnévi mutató névmások megválasztásában a magyar nyelvben
- **a közös figyelmi jelenet létrejötte**, illetve **hiánya**, valamint
- **a rámutató gesztus jelenléte**, illetve **hiánya** is meghatározó tényező

Összegzés

- a magyar nyelvben a távolság mint faktor befolyásolja a névmások megválasztását
- azonban elengedhetetlen más tényezőknek, illetve ezeknek a távolsággal és egymással való interakciójának vizsgálata
- a főnévi mutató névmások használata valóban egy dinamikus, **interaktív, nem egocentrikus folyamat**
- kitekintés: empirikus és kísérleti módszerek szélesebb körű alkalmazása és továbbfejlesztése (pl. eye-tracking, multimodális korpusz elemzése, valós térben végzett produkciós vizsgálatok)

Köszönjük a figyelmet!

Irodalom

- Clark, Herbert H. & A. Bangerter. 2004. Changing Ideas about Reference. In I. Noveck & D. Sperber (szerk.) *Experimental Pragmatics*. New York: Palgrave MacMillan. 25–49.
- Bencédy J., Fábián P., Rácz E., Velcsov M. 1968. *A mai magyar nyelv*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Coventry, K. R., B. Valdés, A. Castillo & P. Guijarro-Fuentes 2008. Language within your Reach: Near-far Perceptual Space and Spatial Demonstratives. *Cognition* 108: 889–895.
- Coventry, K. R., D. Griffiths & C. J. Hamilton 2014. Spatial demonstratives and perceptual space: Describing and remembering object location. *Cognitive Psychology* 69: 46–70.
- Diessel, H. 2012. Deixis and demonstratives. In C. Maienborn – K. von Heusinger – P. Portner (szerk.) *An International Handbook of Natural Language Meaning* Vol. 3. Berlin, Boston: De Gruyter. 2407–2431.
- Egedi B. 2015. Változó struktúrák, versengő stratégiák: a mutató névmási módosítók esete. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, 27, 107–132.
- Enfield, N. J. 2009. *The Anatomy of Meaning. Speech, Gesture, and Composite Utterances*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hadrovics L. 1992. *Magyar történeti jelentéstan*. Budapest: Akadémiai Kiadó,

Irodalom

- Jarbou, S. O. 2010. Accessibility vs. physical proximity: an analysis of deictic demonstrative practice in spoken Jordanian Arabic. *Journal of Pragmatics* 42, 3078–3097.
- Keszler B. (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kleiber J., V. Szabó & A. Viszket 2018. Articles and demonstratives. In Alberti, G. & Laczkó T. (szerk.) *Syntax of Hungarian. Nouns and Noun Phrases*. Vol. 2. Amsterdam University Press: 976–1044.
- Laczkó K. 2003. A mutató névmások funkcionális vizsgálata. *Magyar Nyelvőr* 127(3): 314–325.
- Laczkó K. 2008. A mutató névmási deixisről. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 22: 309–47.
- Laczkó K. & Sz. Tátrai 2012. Személyek és/vagy dolgok. A harmadik személyű és a mutató névmási deixis a magyarban. In Tolcsvai Nagy G. & Tátrai Sz. (szerk.) *Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*. Budapest: ELTE, 231-258.
- Levinson, S. C. 2004. Deixis. In Horn, L. & G. Ward (szerk.) *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell: 97–121.
- Levinson, S. C., S. Cutfield, M. J. Dunn, N. J. Enfield & S. Meira 2018 (szerk.) *Demonstratives in Cross-Linguistic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Irodalom

- Olson, D. R. 1970. Language and thought: Aspects of a cognitive theory of semantics. *Psychological Review* 77(4): 257–273.
- Peeters, D., A. Zeynep & A. Özyürek 2014. The interplay between joint attention, physical proximity, and pointing gesture in demonstrative choice. In Bello, P., M. Guarini, M. McShane & B. Scassellati (szerk.) *Proceedings of the 36th Annual Meeting of the Cognitive Science Society*. Austin, TX: Cognitive Science Society: 1144–1149.
- Peeters, D. & A. Özyürek 2016. *This and That* Revisited: A Social and Multimodal Approach to Spatial Demonstratives. *Frontiers in Psychology* 7. Article 222: 1–4.
- Pete I. 2012. *Nem- és fajfogalom - névmási jelentés*. *Magyar Nyelvőr* 136(3): 336–340.
- Sidnell, J. & N. J. Enfield 2017. Deixis and the Interactional Foundations of Reference. In Y. Huang (szerk.) *The Oxford Handbook of Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press: 217–239.
- Skarabela, B., E. M. A. Shanley & T. C. Scott-Phillips 2013. Joint attention helps explain why children omit new referents. *Journal of Pragmatics* 56: 5–14.
- Stevens J. & Y. Zhang (2013) Relative distance and gaze in the use of entity-referring spatial demonstratives: An event-related potential study. *Journal of Neurolinguistics* 26: 31–45.

Irodalom

- Strauss, S. 2002. *This, that, and it* in Spoken American English: a Demonstrative System of Gradient Focus. *Language Sciences* 24: 131–152.
- Tátrai Sz. 2017. Pragmatika. In Tolcsvai Nagy, G. (szerk.) *Nyelvtan. A magyar nyelv kézikönyvtára 4*. Budapest: Osiris Kiadó: 899–1058.
- Tóth E. 2014. Gestural demonstratives in English: an experiment. *Argumentum* 10: 600–610.
- Tóth E. 2018. A production study on the choice of Hungarian demonstratives. *Argumentum* 14: 110-123.
- Tóth, E. & Csatár, P. 2015. Egy interfész jelenség: indexikális demonstratívok azonosító fókuszbán. *Jelentés és nyelvhasználat* 2: 63-75.
- Tóth E., P. Csatár & A. Banga 2014. Exploring Hungarian and Dutch Gestural Demonstratives. In Veselovská, L. & M. Janebová (szerk.): *Complex Visibles Out There. Proceedings of the Olomouc Linguistics Colloquium 2014: Language Use and Linguistic Structure*. Olomouc: Palacký University: 607–625.
- Wilkins, D. 1999. The 1999 demonstrative questionnaire: 'this' and 'that' in comparative perspective. In David Wilkins (ed.), *Manual for the 1999 Field Season*, 1-24. Nijmegen: Max. Planck Institute for Psycholinguistics.